

הוא ימשול בך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

מעין נייזנה*

1. מבוא.
2. הבסיס העובדתי.
3. עבדות כעברה המורכבת מצירוף נסיבות עובדתיות.
4. כפייה באמצעים שאינם פיזיים.
5. יחס קנייני לנשים.
6. שליטה ממשית ושליטת חירות במסגרת משפחתית.
7. סמכות רוחנית וענישה באמצעים על-טבעיים.
8. סיכום.

1. מבוא

בפרשה שזכתה לתהודה רבה בתקשורת הועמד לדין גואל רצון, מנהיג כת מתל-אביב. רצון הואשם בהחזקת נשותיו בתנאי עבדות, וכן בביצוע עברות מין כלפי בנות משפחתו. רשימה זו תתמקד בעברת ההחזקה בתנאי עבדות,¹ שבה התמקדה הכרעת הדין המקוצרת.

במסגרת הכרעת הדין המקוצרת התמקד בית המשפט בתפיסה של "שליטה מנטלית" שהוצעה על ידי הפרקליטות (כלומר, שליטה על מחשבות ופעולות של אדם אחר באמצעות שימוש בתהליכים פסיכולוגיים – תפיסה שנדחתה בבית המשפט), והזכיר את היעדרם של מחסומים פיזיים מפני עזיבה כנימוק משמעותי לזיכוי. מחסומים פיזיים ו"שליטה מנטלית" הם שני מקרים קיצוניים (כל אחד בדרכו) של שליטה ושליטת חירות. רשימה זו תצביע על הקשיים העולים מההתמקדות בהם בלבד, ובכך מהחמצת

* עו"ד, מתמחה לשעבר ביחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם וכיום עובדת בעמותת "גישה". כל האמור במאמר משקף את דעת המחברת בלבד.
¹ תפ"ח 23751-02-10 מדינת ישראל נ' רצון (פורסם בנוב, 9.9.2014) (להלן "הכרעת הדין").

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

הנסיבות המורכבות שהתקיימו במקרה זה שמצדיקות דיון מעמיק במשמעותן של שליטה ושליטת חירות.

2. הבסיס העובדתי

הנאשם, גואל רצון, עמד בראש כת. החברות בה, נשותיו, ראו בו דמות נערצת, עלאית ובעלת כוחות על-טבעיים. במסגרת הכת קיים רצון קשרים זוגיים ומיניים עם עשרים ואחת נשים שפרנסו אותו, ביצעו עבורו שירותים שונים ונשלטו בהיבטים מגוונים של חייהן, ביניהם לבוש, מזון, עבודה וקשרים חברתיים על ידו. עברת ההחזקה בתנאי עבדות יוחסה לו בסופו של דבר בנוגע ל-12 מהנשים. בין השאר, הוחתמו הנשים על הצהרות ומסמכים המפרטים את חובותיהן וכללי מותר ואסור במסגרת המשפחה, כחלק מכתב התחייבות אישי ומקובץ כללים שניסח הנאשם וכוונה "סדר המשפחה". בראשית שנת 2010 נעצר רצון והוגש נגדו כתב אישום הכולל סעיף של החזקה בתנאי עבדות, ומספר סעיפים אחרים. הוא הורשע בכל האישומים מלבד אישום אחד בעברות מין והאישום בהחזקה בתנאי עבדות. בנושא האחרון עסקה עיקר הכרעת הדין.

עמדת התביעה התבססה במידה רבה על חוות דעתו של הפסיכולוג ד"ר דוד גרין. לפי ד"ר גרין רצון הפעיל על הנשים "שליטה מנטלית" שהיא שליטה על מחשבותיהן ופעולותיהן באמצעות מניפולציות פסיכולוגיות. ד"ר גרין זיהה כי התנאים במשק הבית העידו קיומה של "קבוצה סמכותנית" הכוללת מאפיינים שונים של שליטת המנהיג על שאר חברי הקבוצה, שליטת האוטונומיה שלהם ויכולתם לקבל החלטות או להתנגד לו. הטענה על אודות שליטה מנטלית נדחתה (כבסיס לקביעת ממצאים במערכת המשפט הישראלית, כמו גם כתיאור הולם לעובדות המקרה).²

² טענות על שליטה באמצעות "שטיפת מוח" נדחו גם במערכת האמריקנית, בין השאר בשל החשש שיפילו פעילות יומיומית של כתות ומסדרים דתיים (אם כי בית המשפט הכיר באפשרות שפעילות כזו תיפול תחת ההתנהגות שנאסרה בעברה, כפי שאכן קרה באותו מקרה, בו חברי כת השתמשו באלמות גופנית קשה כלפי ילדים וחברים אחרים בכת כחלק ממערכת של עונשים). ראו, למשל, U.S. v. King et al. 840 F.2d 1276, 1283, at 6–7(1988).

נראה שהמשקל הרב שיוחס ל"שליטה המנטלית" ביטל בעיני בית המשפט את הצורך לנתח ביסודיות את הנסיבות העובדתיות האחרות שהתקיימו במקרה זה ואת זיקתן להחזקה בתנאי עבדות, מעבר להיותן מאפיינים של כת.

3. עבדות כעברה המורכבת מצירוף נסיבות עובדתיות

עבדות מוגדרת בסעיף 375א לחוק העונשין³ כך:

(א) המחזיק אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים לרבות שירותי מין, דינו – מאסר שש עשרה שנים. [...]

(ג) בסימן זה, "עבדות" – מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לענין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור.

בענייננו אין מחלוקת על כך שהתמלאה הדרישה ל"עבודה או שירותים לרבות שירותי מין". המחלוקת סובבת סביב היחס הקנייני לנשים, שלילת חירותן ומידת השליטה שהפעיל עליהן הנאשם.

כפי שעולה מההגדרה בחוק, לא ניתן לבסס קביעה בשאלות אלו על מבחן עובדתי בודד וצר. הגדרת העברה כוללת במתכוון מונחי סל שיכולים לחול במגוון רחב של נסיבות.⁴ לא כל הנסיבות המאפיינות מקרי עבדות יתקיימו בכל מקרה, וכאשר מצטברים די מאפיינים ניתן לקבוע כי מתקיימים יסודות העברה. בבחינה זו יש לקחת בחשבון שנסיונות מסוימות יכולות להחליף נסיבות אחרות. כך, למשל, איזמים בגירוש יכולים להחליף שימוש באלימות או בכליאה פיזית כדי למנוע בריחה. לא רק קיום המאפיינים

³ חוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן "חוק העונשין")
⁴ הכרה המופיעה גם בפס' 32 להכרעה הדין, לעיל ה"ש 1. ראו גם *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, Case No. ICTY 96-23 & Kunarac " (להלן "AC*

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

השונים משתנה ממקרה למקרה, אלא גם עצמתם. בשל כך יש צורך לבחון את משקלם של המאפיינים המתקיימים במקרה הנדון, וכן של המאפיינים הנעדרים ממנו.

4. כפייה באמצעים שאינם פיזיים

בעניין רצון לא נעשה שימוש באלמות או באיום באלמות⁵ ולא בכליאה או במחסומים פיזיים אחרים. בנוסף, כאזרחיות ישראל לא התקיימו בעניינן של הנשים רוב הנסיבות ההופכות מהגרים לפגיעים יותר לשליטה ולשלילת חירות (היעדר היכרות עם השפה והחוק, החשש מגירוש, התלות במסמכים, הצורך לשלם חוב וכדומה).⁶ נראה שמאפיינים אלו, בצירוף החשש מהגדרה רחבה מדי להחזקה בתנאי עבדות היו גורם משמעותי לזיכוי של רצון מאישום זה.⁷

כאן טמון הבדל משמעותי אשר יוצר הבחנה בין עניין רצון למקרים אחרים שבהם כן הורשע נאשם בעברת ההחזקה בתנאי עבדות בבית משפט ישראלי. בעניין הכת מירושלים⁸ נעשה שימוש באלמות גופנית ומינית קשה, ובעניין ג'ולאני⁹ נעשה שימוש בכליאה פיזית כמו גם באמצעים משפטיים (עיכוב דרכון וכן פחד הקרבן, מהגרת, מגירוש). אחת המסקנות שניתן לגזור מכך היא, כפי שגזר בית המשפט: בהיעדר יסודות אלו, לא ניתן להרשיע את הנאשם בשעבוד כפוי וודאי שלא בעברת ההחזקה בתנאי עבדות. האופן שבו נדונו בפסק הדין היעדר כפייה פיזית או אלימות, הרקע הנורמטיבי של הנשים והיעדר אמצעי לחץ מקובלים ו"אובייקטיביים" מזכיר את הגדרת השעבוד

⁵ בהקשר זה יש לעמוד על משמעות ה"איום בשימוש באלמות", שבו אדון בהמשך כחלק מהדיון על אודות שימוש באמצעים פנסטסטיים, אך לפי שעה נניח שלא היה איום כזה.

⁶ הניתוק מבני משפחה וחוסר אמון כלפי הרשויות והעולם החיצון הם חריגים לעניין זה, ועל כך בהמשך.

⁷ חשש זה קשור לחשש מהפללה על בסיס "שליטה מנטלית", ומבוסס הרשעה על שלילת החשיבה העצמאית של אדם אחר.

⁸ תפ"ח (י-ם) 6749-08-11 מדינת ישראל נ' ד.א. (פורסם בנבו, 10.9.2013) (להלן "עניין הכת מירושלים").

⁹ תפ"ח (י-ם) 13646-11-10 מדינת ישראל נ' אברהים ג'ולאני (פורסם בנבו, 29.2.2014) (להלן "עניין ג'ולאני").

הכפוי שהתקבלה בדין האמריקני, הדורשת שימוש באלימות, כבילה, כפייה באמצעות הליך משפטי או איום באחד מאלו, ודוחה כפייה באמצעים פסיכולוגיים.¹⁰ ממסקנה זו משתמעת תפיסת עולם שלפיה אדם חופשי לעשות כרצונו כל עוד לא מוטלת עליו מגבלה פיזית.

מסקנה אחרת יכולה להיות שבשונה מההגדרה בדין האמריקני (ובדומה להוראות הקיימות בדין הבין-לאומי)¹¹ הגדרת העבדות בדין הישראלי אינה מחייבת דווקא שימוש באמצעים אלו, ובלבד שמתקיימים יסודותיה – יחס קנייני, שליטה ממשית או שלילת חירות.¹² מסקנה זו מתחזקת לאור הממצאים בפסקי דין ישראליים, ובפרט בעניין הכת מירושלים, שם זיהה בית המשפט במפורש כחלק מיסודות העברה גם אמצעים שאינם פיזיים, ובכלל זה את הניתוק מבני משפחה ואת המעמד הרוחני הנשגב שיוחס לנאשם.¹³

הגדרת החזקה בתנאי עבדות משפיעה, כמובן, על נאשמים פוטנציאליים. הגדרת נסיבות עובדתיות ברורות ואובייקטיביות (כליאה, אלימות, שימוש לרעה בהליך משפטי) מצמצמת שרירות באכיפה או הפללת יתר ומבהירה מהן ההתנהגויות

¹⁰ ראו למשל עניין King, לעיל ה"ש 3; וכן U.S. v. Kozminski, 487 U.S. 921 (1988) (להלן "עניין Kozminski") ראו לציין שההנמקה בעניין Kozminski מתבססת על כוונת המחוקק שראה לנגד עיניו את ההיסטוריה של העבדות בארצות-הברית – מה שאינו חל על המחוקק הישראלי, וכן שמדובר בעמדת רוב ויש דעות החולקות על פרשנות זו. ייתכן שכאן יש מקום לשקול גם את ההבדל בין מרכזיות ערך החירות במערכת המשפט האמריקנית לעומת ערך הכבוד בחברה הישראלית – שוני ערכי שיכול להשפיע על האופן בו ייתפסו עברת עבדות והיקפה.

¹¹ שליטה באמצעים נפשיים או חברתיים-כלכליים הוכרה גם בדין הבין-לאומי (ראו Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, ICTY 96-23-T & ICTY 96-23/1-T, Judgment, art 542 (Feb. 22 2001) (להלן "Kunarac TC").

¹² חיווק נוסף למסקנה זו עולה מההשוואה בין עברת עבדות הכפייה בחוק האמריקאי (18 U.S.C. Code 1589), שיסודותיה שימוש בכוח, כבילה או כפייה בהליכים משפטיים (או איום בשימוש בהם), והעברה בחוק הישראלי (ס' 376 לחוק העונשין), הכוללת גם "אמצעי לחץ אחר" או הסכמה שהושגה בתרמית, ואינה מגבילה את התרמית או אמצעי הלחץ בצורה דומה.

¹³ שעבוד המבוסס על כפייה באמצעים פסיכולוגיים, חברתיים או כלכליים זכה להכרה גם במערכת המשפט האמריקאית - ראו למשל עמדת המיעוט של השופט Brennan בעניין Kozminski, לעיל ה"ש 11.

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

האסורות.¹⁴ בכך מובטחים סטנדרטים מסוימים הנדרשים ממערכת האכיפה הפלילית. בה בעת, מגבלות אלו גורעות מההגנה על קרבנות שהשליטה בהם הושגה גם או בעיקר בדרכים אחרות, מתוחכמות יותר. מטבע הדברים, שליטה המבוססת על לחצים נפשיים, מניפולציות ואמצעים פסיכולוגיים תהיה נתונה לשינויים רבים יותר ותלויה בקשר בין הפוגע לקרבן העברה ובפגיעותו של קרבן העברה. למרות זאת, שליטה נפשית יכולה להיות אפקטיבית, ואכן הוכרה כאחד ממבחני המשנה ומאפייני העברה גם בערכאות בין-לאומיות.¹⁵

כאשר השימוש באמצעים פיזיים הופך למבחן היחיד נפגעים, כמובן, קרבנות וקרבנות פוטנציאליים, אך מלבדם נפגע גם הערך החברתי שעליו נועדה העברה להגן. אחד מיסודות עברת העבדות (בדין הישראלי כמו גם במדינות אחרות ובדין הבין-לאומי) הוא שאי-הסכמת הקרבן אינה נדרשת¹⁶ (וזאת לעומת המקובל בעברות אחרות, כגון תקיפה או אונס, שבהן אי-הסכמה היא אחד מיסודות העברה). אין צורך להוכיח את אי-הסכמת הקרבן מאחר שהפגיעה בכבוד האדם נתפסת כבלתי-נסבלת כל כך שהחברה אינה מוכנה להסכים לה,¹⁷ ופגיעה זו אינה מתאינת בהיעדר אלימות פיזית.¹⁸ בדיון בעברת העבדות על בתי המשפט לקבל את הרעיון המורכב שלא תמיד ניתן לזהות שליטה ושליטת חירות עם הפגנת חוסר הסכמה.

השימוש באלימות או כפייה פיזית יכול להוות, בלי ספק, אינדיקציה לשליטה ולשליטת חירות. אלא שהמעבר מכפייה פיזית כמבחן משנה לכפייה פיזית כמבחן המרכזי (ואף היחיד) משמעו בפועל דרישה להוכיח שהקרבן לא יכולה הייתה להתנגד

¹⁴ שם, בעמ' 934.

¹⁵ ראו פס' 119 לפרשת Kunarac AC, לעיל ה"ש 5; ס' 542 לפרשת Kunarac TC, לעיל ה"ש 12.

¹⁶ שם.

¹⁷ ראו עניין הכת מירושלים, לעיל ה"ש 9, פס' 43 לפסק הדין; פרשת וכן Kunarac AC, לעיל ה"ש 5, פס' 120.

¹⁸ מעבר לשיקול הערכי, במקרים רבים בהם מתקיימים יסודות העברה יהיה קושי להסיק קיומה של הסכמה חופשית. ראו העניין הכת מירושלים, לעיל ה"ש 9, פס' 45 לפסק הדין.

אף אם ניסתה – כלומר, דרישה להוכיח חוסר הסכמה, בניגוד להגדרת העברה בדין הישראלי ובדין הבין-לאומי.

ניתן לראות בדרישה לכפייה פיזית נסיגה מעמדות שאומצו בדין הישראלי בהקשרים אחרים. כך, למרות דעה ציבורית מסוימת המזהה "כפייה" עם שימוש באלים, קיבלו בתי המשפט בשנים האחרונות את ההבנה שבנוגע לעברות מין (שבהן אי-הסכמה היא יסוד מיסודות העברה) כפייה פיזית או איום באלים אינן דרכי הכפייה היחידות.¹⁹ בעניין הסדר הכבילה זיהה בית המשפט ניצול מצוקה כלכלית קשה כגורם העלול להוביל לעבדות מודרנית.²⁰ נסיגה זו מחלישה את ההגנה על הקרבנות וכן על האינטרס החברתי בהגנה על כבוד האדם. גם יחס קנייני שאינו מגובה באלים פיסית יכול לפגוע אנושות בכבוד האדם של הקרבן, ועל כך מיד.

5. יחס קנייני לנשים

בית המשפט כלל בהגדרת היסוד הנפשי לעברה את ראייתו של האדם האחר כ"חפץ נטול אוטונומיה, אינטרסים עצמאיים וזכאות לפעול למימושם".²¹ אף שבמקרים רבים קשה להצביע על נסיבות המהוות "יחס קנייני" (ומסיבה זו גם נקבעו מבחני המשנה בסיפא לסעיף 375א), מתיאור העובדות עולים כמה היבטים ביחסו של רצון לנשים שיכולים להצביע על יחס כזה. הנשים קעקעו על גופן את שמו או דמותו של רצון,²² שמן שונה, נאסרו עליהן גילויים של צרכים אנושיים בסיסיים,²³ וכן נקבעו מגבלות

¹⁹ ראו למשל ע"פ 2411/06 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד סג(1) 170, פס' עג–עד לפסק דינו של השופט אליקים רובינשטיין (2008).

²⁰ בג"ץ 4542/02 עמותת "קו לעובד" נ' ממשלת ישראל, פ"ד סא(1) 346, בעיקר פס' 32 לפסק דינו של השופט אדמונד לוי ופס' 4–6 לפסק דינו של השופט מישאל חשין (2006). בעניין זה המצוקה הכלכלית הייתה כרוכה בחשש מגירוש מישראל, אך הגורם המהותי ללחץ הוא במצוקה הכלכלית, והגירוש רק מבטא זאת.

²¹ פס' 32 להכרעת הדין, לעיל ה"ש 1.

²² שם, בפס' 5 להכרעת הדין. מיותר לציין שרצון עצמו לא קיעקע על גופו את פרטיהן של מי מהנשים.
²³ הוראות "סדר המשפחה" כללו, למשל, את הכללים הבאים: "אף אחת לא נכנסת בין העבודות או בכלל לשום מכולת או סופר או שום חנות, אפילו שהיא נמצאת בדרך שלה ללא רשותו של אלמוני,

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

חמורות על מגע בין הנשים לבין עצמן ובינן לבין הילדים – נאסר עליהן לשוחח בפרטיות, ונאסרו עליהן גילויי חיבה גופנית כלפי הילדים.²⁴ מגבלות אלו, והעונשים שבצדן, נקבעו על ידי רצון במפורש ב"סדר המשפחה". אף אחת מהנסיבות האלו, לבדה, אינה מהווה הוכחה להחזקה בתנאי עבדות. עם זאת, הציורף של הוראות אלו חורג מניצול כלכלי בלבד. "סימון" נשים בקעקוע מצביע על יחס חפצי כלפיהן, ומזכיר את האיסור שנקבע באמנת ביטול העבדות משנת 1956²⁵ על סימון עבד או משועבד, כדי להצביע על מעמדו או מכל סיבה אחרת.²⁶

הביטול של צרכיהן האנושיים של הנשים תוך הוראות המזלזלות בצרכים אלו, מניעת האפשרות לקשר אינטימי בין נשים המתגוררות יחד וההתנגדות למגע בין אם לילדיה משרתים שליטה על הנשים, אבל גם מעידים על תפיסה חפצית הגורעת מאנושיותן – כמי שתחושת הרעב שלהן, הצורך שלהן בפרטיות, באינטימיות ובאינטראקציה אנושית עם שותפותיהן לדירה ולחיים, ורצונן להפגין חום וקרבה גופנית לילדיהן ניתנים לביטול או השהיה. מגבלות אלו אינן נוגעות לאורח חיים בלבד,²⁷ אלא ללבה של קיום אנושי ראוי, ומצביעות על ביטול אינטרסים עצמאיים של הנשים וזכאותן לפעול למימושם.

24 אפילו אם היא רעבה, היא חייבת לדאוג מראש להכין לה אוכל בבית לדרך, או לקבל אישור לפני כן. צפויה לקבל קנס של 500 נח לקופת המשפחה; "לא הולכים לשום מקום בלי רשותו של אלמוני לא משנה כמה זה חשוב. חוץ מבית חולים. צפויה לקנס 500 נח" (מצוטט שם, בעמ' 7).

25 מניעה של מגע אישי בין בנות המשפחה כללה איסור לדבר ביניהן מחוץ לסלון (אחת המתלוננות העלתה את הסברה שנועד למנוע מגע מיני ביניהן); איסור על גילויי חיבה כלפי הילדים – "לא ללטף את הילדים, לנשק אותם ולא לתת להם מכות על הישבן לאות חיבה. כמו כן – לא לגעת בילדים כאילו הם מאהבים" (מתוך סדר המשפחה, מצוטט שם, בעמ' 8).

26 אמנה נוספת בדבר ביטול העבדות, סחר עבדים ומוסדות ומנהגים הדומים לעבדות, כ"א 9, 12 (נפתחה לחתימה ב-1956) (להלן "אמנת ביטול העבדות"). ישראל חתמה על האמנה ואישרה אותה בשנת 1957.

27 שם, ס' 5.

28 בשונה ממגבלות על לבוש או סוג מסוים של מזון, אף שגם אלו מגבלות על החירות.

בהקשר זה ראוי לציין שהגדרת העבדות בדין הבין-לאומי כוללת במפורש גם הפעלת חלק מהסמכויות הכרוכות בבעלות, ולא בהכרח כולן.²⁸ אף אם הנסיבות האמורות אינן שקולות לעשיית עסקה באדם או לכלל הסמכויות המופעלות כלפי רכוש, יש משמעות גם להפעלת סמכויות אחדות, כגון אלו המנויות לעיל.

מעבר להחפצה, הגדרת העברה כוללת מבחני משנה לקיומו של יחס קנייני – שליטה ממשית ושליטת חירות. ואכן, סימנים נוספים המתקיימים במקרה זה מעידים לכל הפחות על מידה מסוימת של שליטה ושליטת חירות. מעובדות המקרה עולה כי מעבר ליכולתו של רצון לקבוע כללי התנהגות ולהטיל עונשים על מי שהפרו את הכללים (יכולת שהיא ודאי מעידה על שליטה מסוימת), הוא הפעיל אמצעי פיקוח שונים על הנשים – מעקב באמצעות מצלמות שהותקנו בבית,²⁹ איסור לצאת ללא רשותו,³⁰ חיוב הנשים להודיע לו היכן הן נמצאות ומה תכניותיהן³¹ ואיסור לשוחח ביניהן בחדרים מאחורי דלתות סגורות.³² הנשים נדרשו לקבל את סירובו של רצון כחד משמעי, ונאסר עליהן לחלוק על עמדתו.³³

בנוסף הכתיב רצון מגבלות על לבוש הנשים,³⁴ על מזונן,³⁵ ועל החברה שבה יסתובבו. כמו כן, הוא דרש מהן לדווח לו כאשר הן מבייצות.³⁶ הוא החליט במה יעבדו

28 ראו ס' 1 לאמנה בדבר עבדות, כ"א 7, 307 (נפתחה לחתימה ב-1926), וכן ב- International Criminal Court (ICC), *Elements of Crimes*, 2011, ISBN No. 92-9227-232-2 (ביחס לעבדות השעבוד Enslavement ועבדות לצורך מתן שירותי מין (Sexual Slavery)).

29 פס' 5 להכרעת הדין, לעיל ה"ש 1.

30 שם, פס' 6.

31 שם, פס' 5. על הנשים, לעומת זאת, נאסר לשאול את רצון עם מי הוא נמצא או איפה נמצא.

32 סדר המשפחה, פס' 6, שם. ראוי לציין כי בעניין ג'ולאני, לעיל ה"ש 12 צוינה העובדה שלמתלוננת התאפשרה פרטיות בחדרה, ולא עקבו אחריה או האזינו לשיחותיה, כאחת הנסיבות הגורעות מקיומה של "שליטה ממשית".

33 כך נדרש בכתב ההתחייבות, וב"סדר המשפחה" נאסר על ביטויים כגון "אתה לא מבין, אתה לא יודע", שהוגדרו כ"איומים", פס' 6 להכרעת הדין, לעיל ה"ש 1.

34 כעולה הן מהעובדות המוסכמות על הצדדים, הן מנוסח כתב ההתחייבות עליו נדרשו הנשים לחתום.

35 הוגבלו לתזונה צמחונית. כך לפי פס' 2-1-5 להכרעת הדין, לעיל ה"ש 1.

36 שם, פס' 6.

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת החזקה בתנאי עבדות

הנשים והיכן,³⁷ וסירב לנשים שביקשו שיתיר להן ללמוד מקצוע במסגרות חיצוניות.³⁸ הוא עצמו לא עבד והן פרנסו אותו וביצעו עבורו שירותים שונים.

אמצעים אלו של פיקוח ונטילת שליטה הקיפו כל היבט בחיי היומיום של הנשים – בביתן ומחוצה לו, בעבודתן ובשעות הפנאי שלהן. כללים ועונשים נקבעו כדי למנוע חריגה מדרישות אלו. כדי לשלול בנסיבות אלו קיומן של שליטה ממשית ושלילת חירות נדרש בית המשפט לטענה שהנשים היו מודעות לכך שחיייהן אינם רגילים ולא נמנע מהן לעזוב. במילים אחרות, טיעון הנגד לביסוס הרשעה על נסיבות אלו היה שלמעשה הנשים הסכימו להן – טיעון שאינו מגן מפני אישום בעבדות.

צירוף נסיבות אלו מעלה היבט נוסף שיש לשקול, הדורש לבסס ממצא של החזקה בתנאי עבדות על השליטה ושלילת החירות כפי שהן מופעלות במקרה זה. לצורך כך, יש לעמוד על הנסיבות הייחודיות המתקיימות במסגרת משפחתית או מעין-משפחתית.

6. כפייה באמצעים שאינם פיזיים

אחד מהחששות שהובעו בפסיקה הוא מהרחבת פרשנות עברת העבדות עד אבסורד, כך שתכלול חלק מחיי היומיום במשפחה נורמטיבית.³⁹ כמו כן הוזכרו יחסי כוח ויחס רגשי בין בני זוג כא-סימטריים במהותם.⁴⁰ החשש מהפללת מסגרת רומנטית או משפחתית חריגה רק בשל שונותה הוא חשש מובן וראוי. עם זאת, יחסי כוח הם אמנם אכן חלק מזוגיות ומשפחה, ולא בכל מקרה יהיו אסורים ופסולים, אבל במקרים קשים אלו יחסי כוח מסוכנים המובילים לניצול והתעללות.⁴¹ הנסיבות הייחודיות במקרה זה ופגיעותן

37 שם, פס' 5-6. רצון קבע בין השאר את מאפייני משק הבית בהן יותר להן לעבוד, ודרש דיווח מפורט על פרטים אלו.

38 שם, בפס' 5. במקרים מסוימים הציב בפני המבקשת תנאים שעיקרם חיוב להמצא בחברת נשים בלבד.

39 שם, פס' 22.

40 שם, פס' 19.

41 דוגמה קיצונית לכך היא בפרקטיקה של נשואים בכפייה, שנאסרה בין השאר כאחת מהפרקטיקות הדומות לעבדות באמנת ביטול העבדות (ס' 1(C)(i)), וראו גם Report of the Special

של המתלוננות קשורות באופן הדוק למסגרת המשפחתית שהתקיימה בו, וחלקן נדונו לעיל, כאמצעים לשליטה והחפצה של הנשים. גם הפרדת בני משפחה אלו מאלו⁴² ותלות בניהול כספים וגידול ילדים משותף⁴³ הם אמצעי שליטה וברור כיצד הם יכולים להקטין את הסיכוי שמי מהנשים תעזוב, ואולי אף לגרום לה להאמין שאינה יכולה לעזוב את המשפחה.⁴⁴ ניתוק הקרבות מבני משפחה ובידודם הוגדר בעניין **הכת מירושלים** כ"סממן ברור להתקיימותן של החלופות השונות שבתת הסעיף 375א(ג)",⁴⁵ אף שגם במקרה זה לא היה מדובר בכבילה או ניתוק פיזי מהעולם והנשים עבדו וקיבצו נדבות מחוץ לבית.

ניתוק נשים מבני משפחתן שבעולם החיצון⁴⁶ ומהאפשרות ליצור קשרים חברתיים אחרים יכול גם הוא לחזק את האמונה שלמעשה אין אפשרות לעזוב – כלומר, לעמוד במבחן שהוגדר בפסק הדין, של שלילת היכולת לבחור אם לקיים קשר עם הנאשם או לנהל משא ומתן על התנאים לקיומו של קשר כזה.⁴⁷ הניתוק מבני משפחה ויצירת הרתעה מפני קשר עם העולם החיצון⁴⁸ עלולים ליצור אצל נשים ישראליות קשיים עמם נאלצים מהגרים להתמודד – היעדרן של מסגרות תמיכה וחדרנות כלפי הרשויות או גורמים זרים.

Rapporteur on contemporary forms of slavery, including its causes and consequences, Thematic report on servile marriage, U.N. Doc., A/HRC/21/41 (July 10, 2012) (by Gulnara Shahinian)

42 הוזכרה בכתב האישום, הכרעת הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 2; תגובת הנאשם לאישום הייתה כי חלק מהנשים הופרדו זו מזו לבקשתן או "לבקשת אמותיהן".

43 ראו הכרעת הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 19.

44 בנוגע לניהול הכספים נאמר במפורש שלאחר מעצרו של הנאשם וסיום הסדר זה היה מצבן של הנשים קשה יותר

45 עניין **הכת מירושלים**, לעיל ה"ש 8, פס' 52 להכרעת הדין.

46 הכרעת הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 2-3; הנאשם הציג לכלל היותר כדרישה מנשים לבחור בין בני המשפחה לבינו במקרה של סכסוך, אך לא הכחיש ניתוק זה.

47 שם, פס' 32.

48 באיומים מפני הסכנות האורבות בעולם החיצוני (למשל חטיפות ילדים על-ידי הממסד, סיפור שתיארו הנשים (ראו שם, פס' 7), או באיסורים המגבילים תנועה ואינטראקציה עם אנשים אחרים.

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת החזקה בתנאי עבדות

נסיבות אלו לא היו אמצעי ההרתעה היחידים, וראוי להתעכב על אמצעי הרתעה נוסף, שזכה להתייחסות מצומצמת ביותר במסגרת הכרעת הדין – מעמדו הדתי והרוחני של רצון.

7. סמכות רוחנית וענישה באמצעים על-טבעיים

לא הייתה מחלוקת על כך שרצון נתפס כסמכות רוחנית ואף כדמות אלוהית בעלת כוחות על-טבעיים.⁴⁹ ודאי שסגידה והערצה דתית בלבד אינן הופכות קשר להחזקה בתנאי עבדות, ולא בכל כת שבה נהנה המנהיג מהערצת חסידיו ומחזיק בסמכויות כלפיהם תתקיים עברת העבדות. עם זאת, יש מקום לבחון את השימוש באיומים בעונשים על-טבעיים כאמצעי ממשי להשגת שליטה. לצורך כך יש לבחון את השימוש באמצעים אלו לא מתוך הפריזמה של "כת", אלא מתוך הפריזמה של החזקה בתנאי עבדות. שימוש באיומים במטרה למנוע עזיבה מוזכר בפירוש בעניין ג'ולאני כאחד המאפיינים המהווים את יסודות עברת העבדות,⁵⁰ ובעניין הכת מירושלים נדונו בהרחבה סמכותו הרוחנית של הנאשם וההערצה, הסגידה והפחד שרכשו לו קרוביו, והשימוש שעשה בהם כדי לבסס שליטה.⁵¹

בענייננו, קבע בית המשפט שאמצעי הלחץ שהפעיל הנאשם (מעבר ללחץ נפשי ומניפולציות) היה האיום בעונשים פנטסטיים (כלומר, באמצעים על-טבעיים), אך לא דן בשאלת השפעתם של איומים אלו על המתלוננות. ההגנה טענה שהעונשים הקוסמיים שהציג הנאשם לכאורה לעולם לא התממשו. אלא שהתגשמות האיום שמשיע העברייני אינה תנאי הכרחי כדי שאיום זה ייתפס כאחד מיסודות העברה (ומן הסתם, לו היה בכוחו של גואל רצון להפעיל אמצעים פנטסטיים כרצונו היה הדיון בבית המשפט המחוזי לובש צורה שונה לחלוטין). בכתב האישום הוזכרו איומים של הנאשם בפגיעה

⁴⁹ כך, למשל, בהכרעת הדין הוא מתואר כזוכה להערצה עילאית כצדיק ועושה נסים, מתואר בתמונות כנושא סמלי מלוכה וזוכה לתיאורים המפארים אותו כאלוהים, אדון עולם וכדומה. שם, פס' 5.

⁵⁰ עניין ג'ולאני, לעי ה"ש 12, פס' 11 לפסק הדין.

⁵¹ שם, פס' 50–51.

בבריאותן של הנשים ובבריאות ילדיהן (באמצעים פנטסטיים), כלומר – איום בפגיעה גופנית, אף אם לא באמצעים קונבנציונליים. אמצעי זה שונה מהותית מאמצעים רגשיים כגון הבעת כעס או הימנעות מקיום יחסי מין. הוא גם לא "שליטה מנטלית" המאפשרת לשתול מחשבות ורצונות במוחו של אדם, אלא משפיע על אמונותיה של הנפגעת, חששותיה ומצבה הנפשי. אם המתלוננות האמינו שהנאשם מסוגל לפגיעה כזו, בית המשפט נדרש לעמוד על ההבחנה בין איום בפגיעה תוך שימוש באמצעים פנטסטיים ובין איום בפגיעה גופנית "קונבנציונלית", טרם שידחה את הטענה שיכולת המתלוננות לבחור לעזוב את הנאשם נשללה. דיון כזה לא נערך במסגרת הכרעת הדין.

אף אם האיומים בעונשים פנטסטיים לא יתקבלו כאיומים בפגיעה גופנית, ניתן לבחון אותם כשימוש במרמה לצורך שעבוד הקרבן. מרמה אינה מזוהה במפורש עם הגדרת העבדות בדין הישראלי (או באמנות בין-לאומיות),⁵² אך היא מוזכרת במפורש בעברות שיש קשר הדוק בינן ובין עברה זו – כאחד האמצעים לסחר בבני אדם המנויים בפרוטוקול למניעת סחר בבני אדם,⁵³ וכן בעברת עבודת כפייה.⁵⁴ השימוש במרמה הוכר בפסיקה, למשל, בנוגע לעברות מין שבוצעו על ידי מי שנתפס כבעל כוחות על-טבעיים.⁵⁵ במקרים אלו קבע בית המשפט במפורש שאין להאשים את הנפגעות בכך

⁵² אם כי מרמה מזוהה במסמך הקווים המנחים שחיברו מומחים בתחום, שאינו בעל תוקף מחייב, ראו Bellagio-Harvard Guidelines on the Legal Parameters of Slavery, art. 2 (2012), <http://www.law.qub.ac.uk/schools/SchoolofLaw/FileStore/Filetoupload.3989.46.en.pdf>

⁵³ ס' 3 לפרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, כ"א 56 (נפתח לחתימה ב-2000) להלן "פרוטוקול פלרמו".

⁵⁴ ס' 376 לחוק העונשין.

⁵⁵ ראו למשל ע"פ 5097/07 פחימה נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 25.5.2009) (להלן "עניין פחימה"); ע"פ 9619/08 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 18.1.2010); ע"פ 9274/08 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו 2.12.2009) (להלן "עניין פלוני").

והוא ימשול כך – זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות

שנפלו קרבן, וזיהה את החשש מפני ענשים פנטסטיים כאיום משמעותי שהשפיע על התנגדותן למעשים שנכפו עליהן.⁵⁶

סמכות רוחנית שנעשה בה שימוש, או איומים בפגיעה באמצעים פנטסטיים, אינם מוכיחים בפני עצמם קיומה של החזקה בתנאי עבדות. לעומת זאת, אם שוכנע בית המשפט שהתקיימו נסיבות אלו, יש מקום לשקול את האיום בשימוש בכוח על-טבעי כחלופה לאיום בשימוש באלימות, בכליאה, או בניצול הליכים משפטיים (בדומה לאיום בגירוש מהארץ), לצד נסיבות אחרות המאפיינות עבדות. במקרה זה נראה שלא נשקלה אפשרות זו, ייתכן שבשל היעדר בסיס עובדתי איתן מספיק לקביעה בנושא.⁵⁷

7. סיכום

ההכרעה בעניין גואל רצון העמידה בפני בית המשפט אתגר לא פשוט. נסיבות העברה הצביעו על מקרה מורכב יותר, ואולי מובהק פחות, מאלו שאתם התמודד בית המשפט המחוזי בירושלים בעבר ובהם מצא כי התקיימו יסודות עברת ההחזקה בתנאי עבדות. עם זאת, דומה שניתן משקל יתר למאפיינים מסוימים של המקרה, בפרט המסגרת של כת (והדיון ב"שליטה מנטלית") והיעדר אמצעים פיסיים. דיון זה לא ייחס משקל מספיק להיעדר הדרישה להסכמה, ומנע בחינה מעמיקה של נסיבות אחרות הקשורות ליחס קנייני, שלילת חירות ושליטה ממשית שהתקיימו במקרה זה, ביניהן השימוש במבנה המשפחתי, במעמדו של הנאשם וביחסן של הנשים כלפיו. הגנה אפקטיבית על קרבנות החזקה בתנאי עבדות מחייבת לשקול נסיבות אלו בכובד ראש, ולא לשלול את האפשרות כי אמצעים סובייקטיביים ונפשיים יובילו לשליטה בנפגעת העברה ושליטת חירותה לא פחות מאמצעים פיזיים "אובייקטיביים".

⁵⁶ ראו עניין **פחימה**, לעיל ה"ש 55, פס' 19 לפסק דינה של השופטת מרים ארבל; עניין **פלוגי**, לעיל ה"ש 55, פס' 13 לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

⁵⁷ ראו התייחסות בהכרעת הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 13.